

Beszámoló

I.

A jelen kutatás fő célkitűzése az volt, hogy a történeti irodalomban, elsősorban a 19. századi kulturális hagyomány közvetítésével ismert, vagy ismerni vélt középkori lengyel-magyar dinasztikus és ettől független, magánjogi jellegű kapcsolatok mennyiben követhetők nyomon a forrásokban. Kiindulópontját az jelentette, hogy – miként az közismert – a magyar és lengyel múlt- és történetiszemléletben központi helyet foglal el, hogy a két ország a középkortól kezdve azonos, vagy legalábbis megközelítően azonos fejlődési pályát járt be. Mindemellett ugyancsak része a történeti hagyománynak, hogy a szorosabb és tágabb értelemben vett kapcsolatok igen élénkek voltak a két ország között már a középkortól kezdve is.

A források vizsgálatához elsősorban az ilyen kapcsolatokat esetleg fenntartó okleveleket kellett felkutatni. Miután a vizsgálódás időhatárait a 14-15. századra, konkrétan 1320-1444 közé helyeztem, illetve szükségyszerűen kiterjesztettem mind időben visszafelé, mind időben előre, elsősorban krakkói levéltárakban, illetve könyvtárakban kellett dolgozni. 2001-ben és 2002-ben két különböző időpontban a krakkói Czartoryski Könyvtár oklevélállományát néztem át, illetve a Krakói Káptalani Levéltárban dolgoztam (két-két hét). Mindezt 2003. decemberében kiegészítettem egy tíznapos krakkói könyvtári munkával. A levéltári munka mellett oklevélkiadások alapján is dolgoztam. A munka további részét itthon végeztem el.

A feldolgozás alapelveiben a következő célokat követtem: az okleveleket a következő csoportra osztottam:

- a) dinasztikus kapcsolatokat tárgyaló oklevelek (6 db. Ilyen, valamint másolataik)
- b) magyar királyok lengyel királyként kiadott oklevelei lengyelek számára, beleértve a nevükben kiadottakat is (kb. 30-40 db.)
- c) A lengyelországi magyar kormányzat alatt keletkezett, nem királyi kiállítású oklevelek,
- d) Egyéb, a dinasztikus ügyektől függetlenül keletkezett, magyar-lengyel relációjú oklevél (határmenti területeket érintő oklevelek, magyarok esetleges birtokszerzései Lengyelországban).

Általában problémát jelentett a munka elvégzésében, hogy oklevelek Lengyelországban – a magyar diplomatikai emlékek számához képest – nagyságrendileg kevesebb számban maradt ránk. A ma ismertek közül is csak nagyon kevés maradt meg eredetiben vagy középkori átiratban, a legtöbb általam is vizsgált dokumentum koraújkori másolatban ismert.

Az egész vizsgált korszakban elszórtan, kis számban található olyan oklevelek, amelyek függetlenül a magyar-lengyel udvari, dinasztikus kapcsolatokról, általában határmenti magánjellegű kapcsolatokra utalnak. Ezek között is elsősorban a birtokszerzés, vagy birtokátruházások dominálnak. Így igazat kell adni Engel Pálnak a jelen pályázathoz írott bírálatának, melyben úgy vélte, hogy hosszú távon éppen e forráscsoport

elégtelen száma miatt érdekesebb lenne általában társadalomtörténeti kérdések szempontjából vizsgálni a forrásokat, egy valamilyen magyar-lengyel területet érintő társadalomtörténeti összehasonlítás formájában.

Az első magyar-lengyel perszonális unió idején és utána (Hedvig haláláig) kiadott királyi oklevelek azonban erős függőséget mutatnak a század közepén illetve második felében keletkezett dinasztikus jellegű dokumentumokkal, így a budai és a kassai privilégiummal (1355, 1374). E kettő utolsó – a lengyel trón betöltésének szabályzásán kívül rengeteg más rendelkezést is tartalmazott, így adókivetést, az országos főméltóságok betöltésének problémáját és a nemesség hadba vonulásának szabályozását. Megfigyelésem szerint az 1370-1399 közötti, Nagy Lajos, Łokietek Erzsébet, Opuliai László és utána Hedvig által kiadott, birtokjogot megállapító oklevelekben részben (Lengyelország keleti részén, a megszerzett halicsi részekén kiadott oklevelekben) nyomom követhetőek az 1355-ös illetve 1374-es dinasztikusnak tekintett oklevelek rendelkezései, mind az adókivetés, mind a hadba vonulás tekintetében, míg a Kis- és Nagy-Lengyelország területén kiállított ilyen dokumentumokban nem. Ebből esetleg arra lehet következtetni, hogy Nagy Lajos néhány olyan gazdasági intézkedést foganatosított uralma alatt, melyek később, a 15. század elejétől megszűntek.

A kutatás során derült ki, hogy – eredeti szándékaimmal ellentétben – nem lehet figyelmen kívül hagyni a narratív forrásokat sem. Ennek oka kettős: a vizsgált történeti korszak egyik legjelentősebb, bár nem legmegbízhatóbb elbeszélő kútfője, Czarnkowi János maga is használt a krónikájában olyan diplomatikai forrásokat, melyek részben ugyan fennmaradtak, tartalmuk azonban részben csak a szerző művében lelhető fel. Mindemellett a krónika jelentős befolyást gyakorolt a késő-középkori lengyel történetiszemléletre is, és így döntő jelentősége van abban, hogy miután a szerző főbb megállapításai bekerültek Jan Długosz, Martinus Comer és Maciej Miechowita 15. illetve 16. századi műveibe, a jelen kutatás központi kérdését érintő magyar-lengyel történeti kapcsolatok újkori megítélésének egyik forrása lett.

A pályázati időszak lezárultával tehát a következőket lehet megállapítani. A 19-20. századi történetírás mindig is nagy figyelmet szentelt a lengyel-magyar középkori kapcsolatoknak. Különösen erős volt a történeti irodalomban a dinasztikus illetve jogtörténeti kapcsolatok túlhangsúlyozása. Különösen az utóbbi vált kedvelt témájává a kutatóknak. A történetírók megállapításai azonban egy sajátságos prizmán keresztül kerültek megfogalmazásra: a középkor közösnek vélt ügyeit a saját koruk ált generált problémákon keresztül látták és tárgyalták, így értékelésük nem egyszer mellőzte a források használatát.

Nagy problémát jelent azonban maga a forrásoknak a kérdése. Általános megállapításként kell megjegyezni, hogy számuk és jellegük csak nagy nehézséggel ad lehetőséget arra, hogy új válaszokat kapjunk a középkori kapcsolattörténeti problémákra. Véleményem szerint a középkori magyar és lengyel történelemnek a problémáit a késő-középkor tekintetében is be kell helyezni egy nagyobb történeti régióba, nevezetesen a történeti Kelet-Közép-Európába, és regionális szinten kell kérdéseket feltenni.

A történetföldrajzi horizont szélesítésén kívül – véleményem szerint – új kérdéseket is fel kell tenni. Végleg szakítani kell azzal a szemlélettel, mely a dinasztikus kapcsolatokon keresztül látta és láttatta a középkori magyar és lengyel történelem egyes kérdéseit. Helyette – a jövőre nézve – olyan, a

források által is jobban megválaszolható problémákra kell helyezni a hangsúlyt, mint az államfejlődés általános és speciális jellege, a kormányzati szervek, az államot összetartó tényezők fejlődése stb.

II.

A pályázat során eredményként a következők jöttek létre:

- a) Összeállításra került egy bibliográfiai adatbázis, melyet a továbbiakban is bővíteni kívánok. Az adatbázist a következő szempontok szerint készítettem el.

- **Források**

1. Diplomatikai emlékek
 - A.) Levéltári elérhetőség
 - B.) Kiadott oklevélgyűjtemények
2. Egyéb forrásanyag

- **Feldolgozások**

- A. Forrástan, forráskritika
- B. Kapcsolattörténeti irodalom
 1. Történetiszemlélet
 2. Államfejlődés
 3. Jogfejlődés
- C. Egyéb részkérdések
 1. Királyság és nemesség viszonya
 2. Városok
 3. Egyház

A bibliográfia iránt, melyet természetesen a későbbiekben is lehet tovább fejleszteni, élénk érdeklődést mutatott a marburgi Herder-Institut, mely fő feladatként a történeti Kelet-Közép-Európa tárgyában végez kutatásokat.

- b) A bibliográfia mellett nyerskéziratként elkészült egy nagyobb (kb. 120.000 n) terjedelmű tanulmány, mely tulajdonképpen egyrésről historiográfiai áttekintést ad a lengyel-magyar történeti kapcsolatok középkori szakaszának kutatástörténeti irodalmáról, tájékoztat a meglévő, részben vagy egészben felhasználható forrásokról, és a jövőre nézve megfogalmaz néhány olyan célkitűzést, melyeket érdemes lenne megvalósítani. A tanulmányt még ebben az évben véglegesíteni kívánom, és meg szeretném jelentetni.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető

- A. A kapcsolattörténeti kutatások lényege
 - B. A lengyel-magyar közös múlt mint a kapcsolattörténeti kutatások tárgya
2. Források – irodalom és történetszemlélet
- A. A lengyel és magyar történetszemlélet problémái: *antemurale* és *conformitas*
 - B. A főbb témák
 - Perszonális uniók
 - Dinasztikus kapcsolatok
 - Jogtörténeti tárgyú tanulmányok
 - B.1 A perszonális uniók – Lajos és Ulászló
 - A perszonális uniók megítélése a történetírásban
 - Eltérés a lengyel és a magyar történeti irodalomban a kérdés megítélésében
 - B. 2. A dinasztikus kapcsolatok
 - Visszanyúlás az Árpádok és a Piastok történetéhez
 - Anjouk és a késői Piastok
 - A Jagelló-kor problémái
 - B.3. A jogtörténeti kutatások
 - A jogtörténeti kutatások fénykora: a két háború közötti időszak
 - Témák: volt-e szláv ősjog? Hatott-e a magyar jogfejlődés a lengyelre?
 - Az államszocialista jogtudomány
- C. Források
- Általános probléma – a források klasszifikálása, mennyiségi megoszlása és keletkezési körülményei
 - A források felhasználhatósága a kapcsolattörténeti kérdések megválaszolásához
 - Források, irodalom és történetszemlélet: a nemzeti történetszemlélet eluralkodása a források felett. A késő-középkori „nemzeti” történetírás befolyása az újkori megítélésre.
3. Új megoldási kísérletek
- A. A történeti-geográfiai horizont – kérdéses, hogy lehet-e csak a magyar és a lengyel történelmen keresztül választ kapni ezekre a kérdésekre: a kelet-közép-európai kontextus
 - B. Új kérdéskísérletek

III.

A pályázat folyamán a következő tevékenységeket végeztem a fő kutatási tevékenység mellett:

A pályázat folyamán egy tanulmány már publikálásra került, kettő továbbit – egyet magyarul, egyet lengyel nyelven, külföldön – közlésre elfogadtak, egy

tanulmányt megküldtem közlés céljából Angliába, jelen pillanatban még nem ismert, hogy közlésre elfogadják-e.

A pályázati időszakban öt tudományos ülésen vettem részt, melyek tematikája megfelelt a pályázatban foglalt célkitűzéseimnek. Ezek közül négyen tartottam előadást is, egyen pedig csak részvevőként szóltam hozzá a konferencia témájához.

Módomban állt ezen felül egy külön előadást tartani a Krakkói Tudományos Akadémia II. Osztálynak teljes ülésén 2003. novemberében, melynek témája a későközépkori lengyel történeti forrásokban előforduló magyar adatok ismertetése volt.

Részletezve:

a) **Konferencia-részvétel**

- a) Rex Poloniae. Kraków 2003 11. 28 – 12. 02.
- b) The Medieval Chronicle. Reading 2005. 07. 15 – 07. 19.
- c) Statebuilding from below. Locarno 2005. 09. 08. – 09. 11.
- d) Holub József emlékülés. Pécs 2005. szeptember 30.
- e) Kultura prawna w Europie środkowej. Międzynarodowa KOnferencja. Zabrze, 2005. november 17-19.

A megtartott előadások címei:

- b) Cum ira et studio. Johannes von Czarnkow über die Regierung von Ludwig dem Großen.
- c) Staatsentwicklung im Östlichen Mitteleuropa im ausgehenden Mittelalter. Ähnlichkeiten in der Staatsentwicklung von Polen und Ungarn.
- d) A ius ducale rendszere Kelet-Közép-Európában és 14. századi megszűnése.
- e) Dynastia i naród. Reformy prawne Andegawenów w Polsce i na Węgrzech w 14. wieku.

2. **Egyéb előadások**

- Węgierske dane w źródłach polskich w wiekach średnich. Előadás a Krakkói Tudományos Akadémia II. (Történeti-Filozófiai) Osztályának teljes ülésén. 2003. november 29.

3. **Publikációk:**

Megjelent és elfogadott publikációkat l. a megfelelő úrlapon!

- Diplomatische Quellen von Johannes de Czarnkow in seiner Chronik. The Medieval Chronicle. A kézirat bírálat céljából beküldésre került a The Medieval Chronicle szerkesztőbizottsága elé, a jelen beszámoló időpontjában még nem született döntés a megjelentetésről.